

بنام خداوند جان و خرد

وبینار تخصصی

ارزیابی همگرایی اقتصادی و تجاری

ایران با SCO

و چگونگی ارتقای آن

موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی

میرعبداله حسینی، عضو هیات علمی موسسه

۲۸ آذرماه ۱۴۰۰

فهرست مطالب

➤ مقدمه

➤ مطالعه اجمالی ادبیات منطقه‌گرایی

➤ روش‌شناسی اندازه‌گیری همگرایی منطقه‌ای

➤ نتایج پژوهش:

(۱) تجانس و همگونی درآمد سرانه اعضا

(۲) ارزیابی شاخص‌های کلیدی اقتصادی بین‌المللی اعضا

(۳) تحلیل شرکای تجاری طبیعی جهانی و منطقه‌ای اعضا

(۴) ارزیابی سیاست تجاری اعضا

(۵) ارزیابی کارآمدی و همگرایی تجاری اعضا

➤ نتیجه‌گیری، جمع‌بندی و پیشنهادها

۲) ادبیات نظریه‌های تجارت

• در چارچوب نظریه‌های مرسوم تجارت:

عوامل تعیین کننده کشوری الگوی تجارت مبتنی بر مزیت نسبی:

متغیر لیندر

سطح رشد و توسعه اقتصادی

توزیع درآمد

تفاوت در موجودی عامل

تفاوت در اندازه بازار

اندازه بازار

دسترسی به بازار و موانع تجاری

هزینه تحقیق و توسعه

• در چارچوب نظریه‌های جدید تجارت:

عوامل تعیین کننده صنعتی الگوی تجارت مبتنی بر مزیت رقابتی:

صرفه‌های مقیاس

تمایز محصول

هزینه تحقیق و توسعه

ساختار بازار

شرکت های چند ملیتی

۳) روش‌شناسی اندازه‌گیری همگرایی منطقه‌ای

✓ تعاریف و مفاهیم:

✓ فرایند و سطوح سه‌گانه مراحل تکاملی رشد، توسعه و تجارت

✓ نظریه سنتی و جدید منطقه‌گرایی

✓ تحلیل ایستا و پویای منافع منطقه‌گرایی

✓ مولفه‌های ۴گانه پیش‌زمینه همگرایی منطقه‌ای: جغرافیایی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی

✓ فرضیه شرکای تجاری طبیعی

✓ شاخص شدت تجارت: کارآمدی و همگرایی تجارت (صادرات و واردات) کالایی

✓ ایجاد/انحراف تجارت: همسو/ناهمسویی دو بردار توسعه تجارت درون منطقه‌ای و جهانی

✓ اندازه‌گیری شاخص‌های منطقه‌گرایی:

✓ شاخص تجانس و همگونی اقتصادی

✓ شاخص همگرایی تجاری

✓ ۱۲ کشور عضو SCO شامل ۷+۱ عضو دائم و ۴ عضو ناظر

✓ دوره بلندمدت ۲۰ ساله از ابتدای شکل‌گیری SCO از ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰

همگونی درآمد سرانه کشورهای عضو

تولید ناخالص داخلی سرانه و تجانس و همگونی آن برای ۱۲ عضو طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹ در دو سطح جهانی و منطقه‌ای:

✓ بالاترین شاخص عملکرد و نرخ رشد از آن چین با ۱۲ درصد و در مراتب ۲ تا ۴ قزاقستان (۱۱)، مغولستان (۱۱) و روسیه (۱۰).

✓ پایین‌ترین شاخص عملکرد و نرخ رشد از آن پاکستان با ۴ درصد و تاجیکستان (۵) و ازبکستان (۶).

✓ شکاف بالاترین و پایین‌ترین درآمد سرانه از آن روسیه (از ۱۷۷۴ به ۱۱۶۶۲ دلار) و تاجیکستان (از ۱۳۹ به ۳۹۸ دلار) از ۱۳ به ۲۹

✓ در سطح جهانی: تجانس و همگونی درآمد سرانه چین از ۱۸ به ۸۷، روسیه از ۳۳ به ۱۰۳، قزاقستان از ۲۳ به ۸۴ بشدت روبه بهبود

ولیکن تاجیکستان از ۳ به ۴، پاکستان از ۱۰ به ۱۱ و ازبکستان از ۱۰ به ۱۵

✓ از جنبه همگونی درآمد سرانه اعضا نتیجه می‌شود برای برخی اعضا با درآمد سرانه پایین نه تنها شکاف کمتر نشده، بلکه حتی بیشتر نیز شده است.

ارزیابی شاخص‌های کلیدی اقتصادی بین‌المللی- ۲۰۱۹

✓ اندازه اقتصاد: اندازه اقتصاد ۲۰/۱ تریلیون دلار؛ ۲۳ درصد جهان

✓ چین با ۱۴/۲ تریلیون دلار؛ ۶/۷۰ درصد، هند (۲/۱۵)، روسیه

(۵/۸)، ایران (۶/۲)، پاکستان (۳/۱) و قزاقستان (۹/۰) جمعاً بیش از

۹۹ درصد از SCO. بقیه ۶ عضو کمتر از ۱ درصد سهم دارند.

✓ حجم مبادلات کالایی: صادرات و واردات ۳/۴۵ و ۳/۰۳ تریلیون دلار؛

۱۸/۳ و ۱۵/۷ درصد صادرات و واردات جهانی، با تراز مثبت ۴۲۰ B\$

✓ چین با ۲/۵ و ۲/۱ تریلیون دلار صادرات و واردات؛ با ۷۲/۵ و ۶۸/۶ درصد،

هند، روسیه، ایران، قزاقستان و بلاروس در مراتب ۲ تا ۶.

✓ تجارت خدمات: صادرات و واردات ۵۹۰ و ۸۱۶ میلیارد دلار؛ ۹/۶ و ۱۴

درصد صادرات و واردات جهانی، با تراز منفی ۲۲۷ B\$.

✓ اقتصادهای عضو با محوریت چین اقتصاد صنعتی پایه هستند تا

اقتصاد مالی پایه.

ارزیابی شاخص‌های کلیدی اقتصادی بین‌المللی- ۲۰۱۹

✓ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی: جریان ورودی ۲۳۶/۸ میلیارد دلار؛ ۱۵/۴ درصد جهان، چین با ۱۴۱/۲ میلیارد دلار جریان ورودی؛ ۵۹/۶ درصد از جریان ورودی FDI سازمان، هند (۲۱/۴)، روسیه (۱۳/۴)، قزاقستان (۱/۳)، پاکستان (۰/۹) و ایران (۰/۶) در مراتب ۲ تا ۶. بقیه ۶ عضو، جمعاً سهم کمتر از ۳ درصد دارند.

✓ تورم: در شرایطی که ۱۰ عضو تورم ارقمی، و ۵ عضو تورم کمتر از ۵ درصد دارند، سه کشور پاکستان (۱۰/۶)، ازبکستان (۱۴/۵) و ایران (۳۹/۹) تورم بالا دارند (ایران رکورددار تورم بین اعضا).

✓ رشد اقتصادی: در شرایطی که نیمی از اعضا رشد اقتصادی بیش از ۴ درصد دارند، ایران با منفی ۸ درصد، شرایط اصلاً مناسبی ندارد.

تحلیل شرکای تجاری طبیعی جهانی و منطقه‌ای اعضا

مطابق جدیدترین اطلاعات آماری سال ۲۰۲۰، شرکای صادراتی و وارداتی کالایی (۶ شریک نخست) جهانی و منطقه‌ای ۱۲ عضو نتیجه می‌شود که:

✓ **اعضای سازمان قابل دسته بندی به سه گروه کشور:**

✓ **گروه کشورهای با شرکای تجاری طبیعی منطقه‌ای:** نزدیک نیمی از

اعضا شامل مغولستان، بلاروس، افغانستان، قزاقستان و قرقیزستان با دستکم نزدیک ۴۰ درصد صادرات و واردات کالایی با SCO است.

✓ **گروه کشورهای با شرکای تجاری طبیعی جهانی:** ۵ عضو شامل چین (۶ و

۵)، هند (۹ و ۱۸)، پاکستان (۱۳ و ۳۱)، ایران (۱۶ و ۳۳) و روسیه (۳۱ و ۳۴) درصد صادرات و واردات کالایی با اعضا انجام می‌شود. در واقع بخش اعظم حجم تجارت بویژه صادرات کالایی با شرکای فرامنطقه‌ای صورت می‌گیرد.

✓ **گروه کشورهای با تجارت کالایی (صادرات و واردات) نامتقارن:** برخی

اعضا نظیر ازبکستان بخش مهمی از واردات (۵۷) را از اعضا تامین می‌کنند، اما قسمت اعظم محصولات تولیدی (۷۳) را به خارج منطقه صادر می‌کند.

تحلیل شرکای تجاری طبیعی جهانی و منطقه‌ای اعضا

- ✓ در بین اعضا، چین بازار نخست صادرات و واردات بیش از نیمی از اعضا از جمله روسیه، ازبکستان، هند، پاکستان، ایران و مغولستان است. از این جنبه، روسیه، هند، قزاقستان، بلاروس و ایران در مراتب ۲ تا ۶ قرار دارند.
- ✓ آمریکا، آلمان، ژاپن، کره جنوبی و ترکیه شرکای فرامنطقه‌ای بسیاری اعضا ✓ در حالی که چین بازار نخست واردات (۲۴/۸۸) و صادرات (۹/۵۴) ایران است، ایران در بازار صادرات (۰/۳۳) و واردات (۰/۳۱) چین رتبه نازلی دارد. در واقع جایگاه ایران به نسبت ۲۹ و ۸۰ به ۱ در صادرات و واردات چین است.
- ✓ برخی اعضا از جمله بلاروس و قزاقستان بخش اعظم واردات و صادرات را از اعضا تامین و عرضه می‌کنند (شرکای تجاری طبیعی متقابل منطقه‌ای). در مقابل، چین، هند، ایران و روسیه بخش اعظم صادرات و واردات را فرامنطقه‌ای عرضه و تامین می‌کنند (شرکای تجاری طبیعی متقابل جهانی).
- ✓ در این بین، ایران قسمت اعظم واردات را از چین (۲۵) تامین می‌کند، حال آن که قسمت اعظم صادرات را به خارج از منطقه (۸۲) عرضه می‌کند.
- ✓ نظریه ناهمگونی ارزش صادرات و واردات کالایی اعضا، امکان توسعه تجارت درون منطقه‌ای بالا همپای اقتصادهای بزرگ با درآمد سرانه بالا میسر نیست.

تحلیل روندهای سیاست تجاری اعضا

از مطالعه روندهای میانگین ساده و وزنی نرخ تعرفه گمرکی MFN کاربردی واردات برای ۱۲ عضو دایمو ناظر طی مقاطع سالانه از ۲۰۰۰ تا جدیدترین اطلاعات آماری در دسترس نتیجه می‌شود که:

✓ ابتدای دوره پایین‌ترین تعرفه‌های گمرکی به کشورهای CIS عضو SCO با کمتر از ۵ درصد تعلق داشته است، در مقابل بالاترین تعرفه‌های گمرکی از آن ایران، هندو پاکستان بوده است.

✓ طی دوره اصلاحات اساسی در سیاست تجاری اعضا رخ داده، به طوری که برای نمونه سطح تعرفه گمرکی برای هند از ۳۲/۶ به ۸/۸، پاکستان از ۲۴/۷ به ۱۲/۶، چین از ۱۵/۸ به ۸/۷ و ایران از ۴۱/۷ به ۲۷/۲ درصد، به ترتیب ۷۳، ۴۹، ۴۵ و ۳۵ واحد درصد روبه کاهش گذاشته است.

✓ کشورهای CIS عضو از سیاست تجاری واحد هماهنگ و مشترکی در بین اعضا با بقیه کشورها برخوردار هستند.

تحلیل روندهای سیاست تجاری اعضا

✓ در انتهای دوره، سطح تعرفه‌های گمرکی ۹ عضو از ۱۲ عضو، کمتر از ۱۰ درصد رسیده است، در مقابل ایران، پاکستان و ازبکستان بالاتر از ۱۰ است (ایران با ۲۷ درصد بالاترین تعرفه را دارد).

✓ سیاست تجاری ایران صرفاً به تعرفه‌ها محدود نمی‌شود، در شرایط خاص بین‌المللی اقتصاد ایران با محوریت تحریم‌ها، انواع موانع تجاری غیر تعرفه‌ای کنترل‌ها و مداخلات دولت در قالب ممنوعیت‌ها، محدودیت‌ها و مجوزها سلطه داشته و دارد. به طوری که هم‌اکنون سیاست تجاری ایران نسبت به گذشته عقب‌گرد داشته، و از شفافیت، پیش‌آگاهی و پیش‌بینی‌پذیری بسیار فاصله دارد.

✓ نهایتاً اطلاعات آماری سیاست تجاری ایران در مقایسه با اعضا، نامعتبر، ناقص و به‌روز نیست و بنابراین چندان قابل اتکا نیست.

ارزیابی کارآمدی و همگرایی تجاری اعضا

مطالعه جریان تجارت (صادرات و واردات) جهانی و دوجانبه ۸ بازیگر مطرح سازمان در مقاطع سالانه از ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰ نتیجه می‌شود که:

✓ صادرات و واردات جهانی اعضا از ۲/۳۶ و ۲/۱۳ تریلیون دلار در سال ۲۰۱۰ به ۳/۳۳ و ۲/۷۹ تریلیون دلار در سال ۲۰۲۰، باشاخص عملکرد ۱۴۱ و ۱۳۱ و با نرخ رشد سالانه ۳/۵ و ۲/۷ درصد

✓ صادرات و واردات درون منطقه‌ای از ۱۸۸/۵ و ۲۳۵/۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ به ۳۰۳/۶ و ۳۳۰/۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰، باشاخص عملکرد ۱۶۱ و ۱۴۰ و نرخ رشد سالانه ۴/۹ و ۳/۴ درصد

✓ سهم صادرات و واردات درون منطقه‌ای اعضا از صادرات و واردات جهانی اعضا از ۸/۰ و ۱۱/۱ درصد در سال ۲۰۱۰ به ۹/۱ و ۱۱/۸ درصد در سال ۲۰۲۰، ۱۱۳/۸ و ۱۰۶/۳ بهبود یافته

ارزیابی کارآمدی و همگرایی تجاری اعضا

✓ طی این مدت، رشد تجارت (صادرات و واردات) درون منطقه‌ای اعضا از رشد تجارت (صادرات و واردات) جهانی به ترتیب $۶۳/۳$ و $۳۲۶/۵$ درصد بیشتر بوده است.

✓ در واقع ارزش و آهنگ رشد صادرات درون منطقه‌ای اعضا از ارزش و آهنگ رشد واردات درون منطقه‌ای، پایین‌تر بوده است.

✓ آهنگ رشد تقاضای واردات درون منطقه‌ای از آهنگ رشد تولید برای صادرات درون منطقه‌ای شتابان‌تر بوده است.

✓ آهنگ رشد تجارت (صادرات و واردات) درون منطقه‌ای سازمان هماهنگ و هم‌سو با توسعه تجارت جهانی سازمان اتفاق افتاده است (ایجاد تجارت).

ارزیابی کارآمدی و همگرایی تجاری اعضا

✓ شاخص شدت صادرات و واردات سازمان از ۰/۵۱ و ۰/۷۹ در سال ۲۰۱۰ به ۰/۵۶ و ۰/۷۴ در سال ۲۰۲۰ تغییر کرده است. این تغییر شاخص گویای آن است که (۱) میزان تجارت (صادرات و واردات) درون منطقه‌ای سازمان در دوره مطالعه، حداکثر کم‌تر از ۱۰ درصد بوده است. (۲) تجارت (صادرات و واردات) درون منطقه‌ای تاثیر معنی‌داری در توسعه تجارت جهانی سازمان نداشته است.

✓ در پاسخ به این پرسش که چه اعضایی با منافع (ایجاد) یا انحراف تجارت مواجه بوده‌اند، اعضای سازمان را به سه گروه می‌توان دسته‌بندی کرد:

✓ گروه کشورهای پیشرو/پیشگام در توسعه تجارت: چین و هند، دو نمونه از گروه کشورهای جهانی که توسعه تجارت درون منطقه‌ای هماهنگ و همسو با توسعه تجارت جهانی داشته است.

✓ گروه کشورهای با توسعه تجارت درون زای منطقه‌ای (متوازن و متقارن): کشورهای CIS عضو SCO با محوریت قزاقستان و بلاروس، گروه کشورهای که توامان توسعه تجارت درون منطقه‌ای بالا و شیب ملایم روبه بهبود در توسعه تجارت جهانی را شاهد بوده‌اند.

✓ گروه کشورهای با زیان و انحراف بالا در توسعه تجارت: گروه کشورهای که توسعه تجارت درون منطقه‌ای با انقباض و کوچک‌تر شدن اندازه تجارت و توسعه تجارت جهانی آن منجر شده است. ایران نمونه بارز و آشکار این گروه است.

ملاحظات

اهم الزامات، تدابیر و توصیه‌ها برای ثبات و توسعه تجارت

- (۱) ارتقای کیفیت سیاستی در راستای افزایش اندازه اقتصاد و تجارت ایران
- (۲) تغییر ریل توسعه تجارت و هدفگذاری ۷۵٪ محصولات صنعتی از صادرات
- (۳) متنوع‌سازی تجارت کالایی مبتنی بر محصولات صنعتی ساخته شده غیر منابع بر
- (۴) تغییر الگوی تجارت مبتنی بر مزیت رقابتی با دستیابی به اقتصاد مدرن رقابتی
- (۵) مدیریت عوامل و تکانه‌های غیر اقتصادی بی‌ثبات‌ساز (با امحای تحریم‌ها)
- (۶) سیاست مشترک هماهنگ مدیریت عرضه جهانی نفت برای قیمت تعادلی و منطقی آن
- (۷) استراتژی توسعه صادرات صنعتی بردارهای همسو: سیاست صنعتی، تجاری، ارزی و..
- (۸) تشویق کارآفرینان بخش خصوصی و سرمایه‌گذاری خارجی در صنایع صادراتی
- (۹) برخورداری از سرریزهای اقتصادی-تجاری با تعامل سازنده و توسعه‌ای با منطقه و جهان
- (۱۰) توسعه تجارت صنعتی با ملاحظات زیست‌محیطی

منابع و ماخذ برگزیده

منابع آماری داخلی	گمرک ایران	مرکز آمار ایران	بانک مرکزی	وزارت صمت
منابع بین‌المللی	آنکتاد	IMF	UNIDO	WTO

۱. کتاب برگرفته از پژوهش در موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی: توسعه تجارت ایران با سازمان همکاری شانگهای (۱۳۸۲).

۲. مطالعات اوراسیای مرکزی، سازمان همکاری شانگهای: تحولات گذشته و چشم‌انداز آینده، سال سوم، شماره ۷، پاییز و زمستان ۱۳۸۹

۳. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، مطالعه جایگاه ژئواکونومی سازمان همکاری شانگهای در جهان، سال هفتم، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۹.

۴. اطلاعات سیاسی-اقتصادی، سازمان همکاری شانگهای و جنبه‌های عضویت دائم ایران در آن، سال ۲۵، تابستان ۱۳۹۰.

با سپاس
از توجه
دقت نظر

و نقد و نظرات عالمانه